

KNJIŽEVNOST PRISELJENCEV V SLOVENIJI – NJENE ZNAČILNOSTI IN POLOŽAJ V SLOVENSKEI KULTURI

Lidija Dimkovska*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Književnost priseljencev v Sloveniji – njene značilnosti in položaj v slovenski kulturi

Prispevek govori o književnosti priseljencev v Sloveniji, ki jih avtorica deli na elitne oziroma uveljavljene in marginalizirane. V prispevku obravnava nekatere motivno-tematske in literarnoestetske značilnosti najbolj kakovostne poezije, proze, dramatike in esejistike. Poseben poudarek je na vprašanju identitete kot glavne osi književnih del obravnavanih avtorjev (Josip Osti, Erica Johnson Debeljak, Ismet Bekrić, Ana Ristović, Jordan Stavrov, Ana Lasić, Stanislava Chrobáková Repar, Rade Vučkovic, Nebojša Ignjatović, Vladimir Vekić, Ljuben Dimkaroski). Avtorica opozarja na položaj književnosti priseljencev v slovenski kulturi in daje predloge za čim uspešnejšo integracijo književnosti priseljencev v korpus slovenske nacionalne književnosti.

KLJUČNE BESEDE: priseljenci, književnost priseljencev, elitni priseljski pisatelji, priseljska poezija, proza, dramatika in esejistika, identiteta, položaj, slovenska kultura

ABSTRACT

The literature of the immigrants in Slovenia – its characteristics and its position in Slovenian culture

The article treats the subject of immigrant literature in Slovenia. Immigrant authors are divided into elite or established, and marginalised writers. Some thematic and literary-aesthetic characteristics of top immigrant works of poetry, prose, drama and essays are analysed in the article. Special emphasis is laid on the question of identity as the main axis of the literary work of analysed authors (Josip Osti, Erica Johnson Debeljak, Ismet Bekrić, Ana Ristović, Jordan Stavrov, Ana Lasić, Stanislava Chrobáková Repar, Rade Vučkovic, Nebojša Ignjatović, Vladimir Vekić, Ljuben Dimkaroski). The article calls our attention to the status of immigrant literature in Slovenian culture and offers suggestions as to how immigrant literature can be integrated in the corpus of Slovenian national literature as fully as possible.

KEY WORDS: immigrants, immigrant literature, elite immigrant authors, immigrant poetry, prose, drama and essays, identity, status, Slovenian culture

* Dr. znanosti s področja filologije, pisateljica in prevajalka, zunanja sodelavka Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, Ljubljana. E-mail: lidija.dimkovska@guest.ames.si

UVOD

V Sloveniji živi in ustvarja več kot 120 priseljskih književnikov, predvsem iz nekdanjih jugoslovanskih republik, zadnje čase pa narašča tudi število pisateljev /pisateljic, ki prihajajo z drugih strani sveta. Le majhen odstotek vseh se je uveljavilo in se uveljavlja v okviru sodobne slovenske kulture, kar pomeni, da objavljajo v osrednjih slovenskih literarnih revijah in pri najpomembnejših založbah, se udeležujejo osrednjih literarnih dogodkov in dejavno sodelujejo v osrednjih gibanjih slovenskega literarnega prostora. Ostali priseljski pisatelji, ki večinoma pišejo v materinščini, objavljajo predvsem v reviji za vprašanja kulture pripadnikov drugih narodov, ki živijo v Sloveniji, *Paralele*, in se udeležujejo srečanja Sosed tvojega brega. Prispevek o priseljski literaturi v Sloveniji je delni rezultat projekta Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji, ki ga vodi Janja Žitnik, pri raziskovalnem delu pa sodelujemo še etnolog, kulturni antropolog in geograf Jernej Mlekuž, Maruša Mugerli, ki pod mentorstvom dr. Žitnikove pripravlja magistrsko delo na to temo, in jaz.

V prvem poglavju obravnavam literarno produkcijo, ki so jo najbolj uveljavljeni priseljski avtorji prinesli s seboj ali jo do zdaj ustvarili v Sloveniji, nekatere njene motivno-tematske in literarnoestetske značilnosti s poudarkom na vprašanju identitete, ki ga obravnavajo v svojih pesniških, proznih, dramskih in esejističnih delih. Med izbranimi avtorji se je le pri enem (Josip Osti) zgodila popolna jezikovna deterritorializacija (Mugerli 2005: 192), saj od leta 1995 piše poezijo le v slovenščini, v drugih besedilih pa je dvojezičen, pri nekaterih drugih pa se kažejo dvojezični poskusi (Stanislava Chrobáková Repar v poeziji, Ismet Bekrić v poeziji za otroke, Rade Vučkovic v prozi). Za predmet literarne obravnave sem vzela predvsem dela, ki so jih avtorji napisali v materinščini. V drugem poglavju obravnavam položaj literarne dejavnosti priseljencev v slovenski kulturi in dajem predloge za čim uspešnejšo integracijo književnosti priseljencev v korpus slovenske nacionalne književnosti.

1. NEKATERE MOTIVNO-TEMATSKE IN LITERARNOESTETSKE ZNAČILNOSTI ELITNE OZIROMA UVELJAVLJENE KNJIŽEVNOSTI PRISELJENCEV S POUČENJEM NA VPRAŠANJU IDENTITETE

Skupina že uveljavljenih priseljskih avtorjev (Josip Osti, Erica Johnson Debeljak, Ismet Bekrić, Ana Ristović, Jordan Stavrov, Ana Lasić, Stanislava Chrobáková Repar), ki jim lahko rečemo elita med priseljskimi avtorji (ker so v domačem kraju zasedali višje položaje na družbeni lestvici, Mežnarić 1986: 183), in hipotetično uveljavljenih priseljskih avtorjev (Rade Vučkovic, Nebojša Ignjatović, Vladimir Vekić, Ljuben Dimkaroski) je delno homogena struktura poetoloških, estetskih in zunajliterarnih elementov. Nekateri med njimi so bolj znani slovenski literarni javnosti. Josip Osti, ki piše v slovenščini, velja za slovenskega avtorja in na mednarodnih literarnih

srečanjih po svetu nemalokrat predstavlja slovensko literaturo, Ana Lasić je skupaj z Janezom Burgerjem napisala scenarij za celovečerni film *Ruševine*, njena drama *Za zdaj nikjer bo doživela premiero* na odru Male Drame decembra letos, Stanislava Chrobáková Repar je urednica knjižne zbirke *Fraktal* pri založbi *Apokalipsa* in urednica projekta *Revija* v reviji, Erica Johnson Debeljak se je priljubila slovenskemu bralstvu s svojimi kolumnistično-esejističnimi besedili v slovenskih časopisih ter s knjigo *Tujka v hiši domačinov* in knjigo o Srečku Kosovelu, Ana Ristović je s svojo poezijo našla svoje mesto v slovenskem literarnem prostoru. Drugi, denimo v Bosni uveljavljeni in kanonizirani avtor za otroke Ismet Bekrić, še vedno niso popolnoma znani slovenskemu bralstvu, razen v svojih etničnih kontekstih so manj znani tudi Ljuben Dimkaroski, Rade Vučkovac, Nebojša Ignjatović, Vladimir Vekić in Jordan Stavrov. Vsi so predstavniki prve generacije priseljencev, kategorija, ki običajno ni dvojezična, zato je njihov položaj v slovenski kulturi in literarni zavesti (razen v primeru Josipa Ostija, ki piše v bosanščini in slovenščini) odvisen predvsem od prevodov njihovih del v slovenščino. Dober prevod in znana založba vnaprej pomenita določeno mesto v prevodni književni produkciji in povratne literarnoestetske informacije, dober ali slab prevod in neznana založba (tudi samozaložba) velikokrat vnaprej pomenita zaprta vrata do širšega bralstva. Seveda na to vplivajo tako literarni kot zunajliterarni dejavniki, zaradi katerih književnost priseljencev pripada posebnemu tipu ranljive strukture, ki potrebuje podporo in pomoč vseh literarnih institucij v Sloveniji, o čemer bom govorila v drugem poglavju. V prvem pa bom analizirala in sintetizirala poetološke in literarnoestetske elemente književnih del najpomembnejših priseljenjskih avtorjev po načelu delitve književnih del na poezijo, prozo, dramatiko in esejistiko s poudarkom na vprašanju identitete v njihovih književnih delih. Obravnavam predvsem književna dela, napisana v izvorniku, razen v primerih Stanislave Chrobákové Repar, ki piše v slovaškem jeziku, ki ga ne poznam, zato obravnavam prevod njenih del v slovenščino, in Eric Johnson Debeljak, ki piše, toda ne objavlja svojih del v angleščini, razen kratke zgodbe. Zaradi njegove ogromne literarne produkcije Josipa Ostija obravnavam le kot pesnika, njegova proza, kritika in esejistika pa bodo predmet kakšne druge raziskave.

1.1. Poezija priseljencev

S svojimi pesniškimi literarnimi sistemi so se v slovenskem prostoru do zdaj uveljavili predvsem Josip Osti (Bosna), ki piše tudi v slovenskem jeziku in ki je ob prihodu v Slovenijo leta 1991 imel že veliko napisanih, objavljenih in literarnozgodovinsko kanoniziranih pesniških zbirk, Ana Ristović (Srbija), Stanislava Chrobáková Repar (Slovaška), Ismet Bekrić (Bosna), Lidija Dimkovska (Makedonija), poleg njih pa je še ogromno drugih, ki objavljajo predvsem v reviji *Paralele*.

1.1.1. Josip Osti (Bosna in Hercegovina), Ana Ristović (Srbija), Stanislava Chrobáková Repar (Slovaška), Ismet Bekrić (Bosna in Hercegovina)

Pesniki, ki so s seboj v Slovenijo prinesli svoja že napisana, uveljavljena in literarnozgodovinsko kanonizirana dela v svojih državah, so se tako kot v primarni domovini tudi v sekundarni brez težav zmogli odpreti »ustvarjalnim spodbudam, ki usmerjajo sodobno književnost« (Žitnik 2000: 160). Postali so mostovi med svojo staro in novo domovino in kulturo. Josip Osti, Ana Ristović in Stanislava Chrobáková Repar se kot prevajalci in promotorji slovenske literature v svojih matičnih državah, torej kot resnični mostovi med dvema kulturama, ravna jo – kar je očitno, čeprav ni bilo programske, tudi v njihovih dvonacionalnih književnih delih, nastalih v Sloveniji – po besedah Amina Maaloufa: »Što budete više prožeti kulturom zemlje useljavanja, više ćete je moći prožeti svojom« (Maalouf 2002: 42).

O literarnem ustvarjanju Josipa Ostija bi lahko napisali celo razpravo, v tem članku pa se bom osredotočila predvsem na njegovo pesniško delo, napisano v materinščini, ko njegova jezikovna identiteta torej še ni bila deteritorializirana. Osti – prej epik kot lirik – se je od samega začetka ustvarjanja (njegova prva pesniška zbirka *Snokradica* je izšla leta 1971) v bosanskem in tedanjem jugoslovanskem literarnem prostoru izkazoval kot realističen pesnik, ki ima »resničnost« za izhodišče svoje poezije (Fogl 1984/85: 291–299). Mišljen je in petje sta dialoška elementa njegove poezije v Heideggerjevem pomenu, češ da je »celokupno refleksivno mišljenje – petje, celokupno pesništvo pa – mišljenje« (Heidegger 1982: 248). V njegovi poeziji človeški vsakdan ter njegove izkušnje v odnosu s sabo in z drugimi prodirajo globoko v človeški obstoj in iščejo humanistične odgovore na vprašanja o življenju, smrti, ljubezni, Bogu (»bez ljubavi izumrećemo kao dinosaurusi«, iz *Tetovirani violinista*, 1976). Ostijeva refleksivna in radovedna poezija se tematsko napaja iz svetovne in ljudske mitologije in zgodovine ter iz sveta okrog njega. Za vsako posledico v človekovem bivanju išče višje, filozofske in (meta)fizične razloge, hkrati pa estetska funkcija njegovega pesniškega jezika ne izključuje komunikativne, lokalne motivacije ne izključuje univerzalnih, zato menim, da je Ostijeva poezija besedilo, ki se lahko navezuje na lastne izkušnje številnih bralcev (Grosman 2004: 80), lažje prestopa kulturne meje in se lažje vtisne v kolektivni spomin bralcev. Tetoviranje (zaznamovanost pesnika z otroštvom, okoljem, življenjem) kot primarna socializacija, ki je Ostija zaradi družinskih večnacionalnih korenin že od samega začetka postavilo v medkulturni položaj, bo veliko pripomoglo k pridobivanju njegove medkulturne zavesti (Grosman 2004: 19), kar bo še najočitneje v njegovih knjigah, napisanih v slovenščini. Vsi veliki pesniki so se vedno spraševali o identiteti, o preteklosti in o prihodnosti in intuitivno čutili, da jim na tem svetu ni mesta. Kriza identitete kot permanentna kriza ponazarja »problematizacijo jaza ali navzočnost nenehnega dvoma vase« (Škulj 2001: 269), značilno za senzibiliteto ustvarjalcev, ki relativnost prostora, potovanja in nomadizma podoživljajo kot antropološko komponento. Osti je leta 1978 v pesmi Gubilište zapisal usodni verz: »ne znam da li me drugde nešto teže od života čeka«, kar se je pozneje, ko se je preselil »drugam« oziro-

ma v Slovenijo, potrdilo v verzih, kot so »dokumenta, potvrde, uvjerenja, prepоруke, formulari.../ ured za strance, pasoško odjeljenje, vrata, sobe, šalteri...« (Privremeni boravak), »Ma kuda šetao, šetam sarajevskim ulicama«, »Iznova gradim kuću. Ni od čega. / Ni za koga. / Kuću od jezika« (Iznova gradim kuću), »Izučiti iznova govoriti ili zauvijek / zašutjeti« (Jesam li ostao bez jezika). Jezik je hiša bitja, »utočišče prisutnosti« (Heidegger 1982: 248), in brez njega Osti ve, da pesnika ni, da pa lahko obstaja poezija kot nadjezik, kakor ga je razumel modernizem.

Ano Ristović je v objavah v slovenščini dolgo zasledoval biografski stavek, da »živi v notranjem eksilu«. Zato je popolnoma naravno, da v svoji poeziji (zlasti v knjigi *Život na razglednici*) kot vsak eksilant »testira temeljne pojmove oko kojih se vrtili svačiji život, pojmove doma, domovine, obitelji, ljubavi, prijateljstva, profesije, vlastite biografije« (Ugrešić 2001: 125). Že v pesmih, ki jih je prinesla s seboj v Slovenijo, je tako kot pri Josipu Ostiju navzoča intuitivna medkulturna zavest in zavest o tujosti, o notranjem eksilu, ki je lahko element tudi »dokaj popolne integracije« (Južnič 1993: 173). V pesmi *Novi svetovni red* pravi: »posle vekova vežbe / obolevaju od gubljenja identiteta«. Pri Ristovićevi je zanimiva perspektiva spolne identitete, katere ne ločuje od spola, za razliko od perspektive Chrobákove Repar; Ristovićeva namreč žensko (tudi sebe) doživlja in opisuje hkrati kot biološki in kot družbeni spol (»Nezavisne smo žene. / Svojim muškarcima / kuvamo jela kojima su nas naučili / njihovi prethodnici«). Identiteta je »predvsem odraz odnosa, ki ga človek vzpostavi do samega sebe in do skupine, v kateri živi« (Lukšič - Hacin 1999: 35), zato verz »Govoriš mi, da se moram naviči / na novo agregatno stanje« pomeni nov odnos, tako do samega sebe kot do nove skupnosti. »Demon spomina« in »demon pozabe« se pojavita takrat, ko je identiteta v krizi, ko »dvom in negotovost« (Marcus 1992: 39) zaznamujeta integracijo: »Moj jezik brži je od mene« (Jezik, moj jež), »da bi ljubav imenovao ljubavlju / potrebni su, između ostalog i / geografija navike / i istorija dvadesetine jednog / sasvim običnog poretka i veka«. Jezikovne realizacije pesniških slik so največkrat upodobljene v metonimijah, pesniški ton je velikokrat izpoveden, avtobiografski, njeno poezijo pa lahko zaradi intertekstualnih, metatekstualnih in relativizacije akseoloških, ontoloških in gnoseoloških celot v fragmente označim kot postmodernistično.

Skupna identiteta avtorice in avtobiografskega subjekta (Marcus 1992: 32), ki je značilna za poezijo Ane Ristović, je v poeziji Stanislave Chrobákove Repar, ki jo poznamo v slovenskem jeziku (deloma v prevodu, deloma v izvorniku, saj je napisala nekaj pesmi v slovenščini), bolj mistificirana kot resnična. Njena poezija se giblje med poetološkimi točkami (meta)fizike, hermetizma, filozofije (feministične in eksistencialistične) in jezikovnih performanc, odlikujeta jo notranji ritem in minimalizem pesniškega izraza. Lirski subjekt se prelija med zvokom in mislijo, pomen in zvok se s tem dopolnjujeta, spreminjata in brusita med seboj, vse dokler »se ne posreči kombinacija, ki je tako nujna kot matematična formula« (Friedrich 1972: 213), tako kot v pesništvu Valéryja. Pesniška motivacija Chrobákove Repar so ti-odnosi s svojim ali ljubimčevim jazom, človek vs. jezik, telo kot besedilo in besedilo kot telo, ljubezen, strast, materinstvo, smrt itd. Spolna in kulturna identiteta sta temi, ki se v poeziji

Chrobákové Repar pojavljata skupaj, kot neločljiva segmenta pesničine osebnosti, še posebej ko se njen pesniški ton iz liričnega spremeni v narativnega, kar bo še posebej opazno v njeni prozi. Verzi, kot so »Ženske najbolj živijo / preko svojih slutenj. / Njihova kri je krvava / telo telesno / ljubezen ljubezniva«, »Ti boš svojim nezvesta« (Chrobáková Repar, Iz skupne zime, 2005) »Bela je tvoja subverzija« (Parte; glasba puščavskega peska, 2005), se iz abstraktnega pojmovanja eksistence spuščajo v konkretni, »ženski« svet, ki je v poeziji (in prozi) Chrobákové Repar vedno ginokritično metanarativen.

Ismet Bekrić je pesnik za otroke, ki se je iz Bosne in Hercegovine preselil v Slovenijo leta 1992 in s seboj prinesel vsaj osem pesniških zbirk za otroke, ki so v Bosni iz njega naredile enega najboljših pesnikov za otroke in enega prvih, »ki so v svoji poeziji govorili o otroku v mestnem okolju« (Osti 2000: 5). V zadnjem desetletju se v slovenski literarni teoriji veliko govori o t. i. urbani literaturi, kamor, lahko rečemo, spada tudi Bekrićeva poezija za otroke, toda Bekrić še vedno ni dovolj blizu slovenskim otrokom. Pri njem se je zgodil prehod od sfere uspeha (v matični kulturi) v sfero anonimnosti (v novi domovini). Za to so krivi predvsem dejavniki, o katerih bom govorila v drugem poglavju članka. Tu bi nakazala osnovne značilnosti Bekrićeve poezije za otroke: napisana je predvsem iz perspektive otroka, obravnava socialne (»Na svakoj peči ista supa, / kad su kolači – svi jedu skupa«, pesmi Očev kaput in Cipele starijeg brata), metaliterarne (O čemu da se napiše pjesma), humanistične (Moć djece) in družinske (Ruke moga tate) teme v kontekstu urbanizacije in binarnosti kulture vs. narave (»dok neonke pospano svjetlucaju, / automobili, / kao ožednjeli krokodili, / iz podzemnih čaša gumenim slamkama / u kratkim stankama / crnu limonadu pijuckaju«, Veliki žur). Pesmi so jezikovno preproste, spoznavno duhovite s »svojevrstnim otroškim humorjem« (Osti 2000: 7) (»naviju me tata, mama / ja sam dječak na navijanje«, »naviju me grad i škola / ja sam dječak na navijanje«, Dječak na navijanje). Bekrićeve pesmi govorijo o otroški identiteti, ki se zlahka definira z Južničevo pozitivno definicijo nadidentitete: »občutenje nadetničnosti in nadnacionalnosti, ki je zapopadena v kozmopolitizmu« (Južnič 1993: 346). Literatura za otroke in mlade kot najbolj občutljiva in »odgovorna« oziroma notranje angažirana vrsta literature nemalokrat manipulira z otrokovimi čustvi in stališči in se obnaša usmerjeno populistično z določenim ciljem: hiperpatriotskim, nacionalističnim ali drugim. Nasprotno od tega Bekrićeva poezija za otroke, porojena in usmerjena v kozmopolitsko razumevanje sveta, vsebuje medkulturno zavest v svojem podtekstu in jo prenaša tudi na tekst in na kontekst, v katerem nastaja.

Positivni odzivi slovenskega bralstva predvsem na poezijo Ostija in Ristovićeve kažejo, da so slovenska bralna pričakovanja usklajena z njuno literaturo. Menim, da bi tudi Bekrić in Chrobáková Repar s pomočjo medijev, ki bi promovirali večkulturni diskurz (Lukšič - Hacin 1999: 129), kar resnično manjka slovenski družbi, izpolnila bralna pričakovanja Slovencev v medkulturnem položaju.

1.2.2. Domoljubna poezija: Rade Vučkovac (Bosna), Ljuben Dimkaroski (Makedonija), Nebojša Ignjatović (Srbija)

Poezija teh treh pesnikov je povezana predvsem s primarno kulturo posameznika, je domoljubna in fiksirana na lastno etnično identiteto in na matično državo. Za razliko od poezije prvih štirih predstavlja bolj zaprt literarni sistem, namenjen bralstvu z isto etnično identiteto, kot jo imajo nosilci pesniških svetov. Domnevam, da je tako zato, ker so ti trije avtorji začeli intenzivneje pisati šele po preselitvi v Slovenijo, ker jim je prav izguba domovine prinesla impulze za književno ustvarjanje (Šprager 2002: 235) ali ker se je pojem (in vsebina) njihovih etničnih identitet izostril v tujem oziroma slovenskem družbeno-kulturnem okolju (Lukšič - Hacin 1999: 40). Omejena recepcija njihovih književnih del, v izvirniku ali prevodu, je lahko posledica neprepoznavanja izkušenj priseljskih pesnikov, ki intenzivno (in tudi angažirano) poudarja jo hrepenenje po rojstnem kraju, s strani slovenskega bralstva ali, kot pravi Meta Grosman, »za bralca so praviloma zanimiva le besedila, ki se vsaj v nekaterih sestavinah navezujejo na njegovo lastno izkušnjo« (Grosman 2004: 80).

Glede na to lahko rečemo, da so pesniška besedila Radeta Vučkovca, v katerih pesnik vsake toliko zamenja temo domovine in otroštva (Izgubljeni zavičaj: »Sve iste slike / izgubljeni ljudi / u očima im spava / ostavljeni zavičaj; Podmukli glasovi: »Naša sjećanja... / Prate nas kroz vrijeme / što smo ga u nekom / tuđem svijetu pustili«) z univerzalnejšimi in duhovito predelanimi temami (kot v pesmi Ludnica: »Mene su najviše voljeli / svi su mi rekli / da sam stvarno lud« ali v pesmi Dim: »zavjese su plakale / od dima / pepeljare pune cigareta / pjevale su na bijelim stolovima / ... / negde u dubokoj magli / umirao je ventilator«, Vučkovac 2002a), zanimivejša za slovenske bralce kot besedila Dimkarovskega, pri katerem se je personalizacija prostora (Makedonije) razvila do pretiravanj v intenzivnosti identitete (Južnič 1993: 147): »Zvonovi naj tebi glasno pojo / ti, lepotica Vardarska, / ne za žalost in slovo, / za polno življenje in radost«, »Ognjišče tvoje je najtoplejše / in tudi brez ognja najbolj greje« (Dimkarovski 1994). Otožno-folkloristična razpoloženja v poeziji Dimkarovskega postavljajo vprašanje konkretne identitete: kaj je bolj pomembno: biti pesnik ali Makedonec?

V poeziji Nebojše Ignjatoviča se domoljubni motivi (Čitam sudbinu: »Ožiljci uspomena / zaboletje / u bespuću otudenja«; Kad zašume bagremovi: »Iz tudine / umoran / u rodno selo / dođoh«) včasih spremenijo v politične (Meta: »NATO vrišti / na sav glas: / Predajte se!«), celo v politično-nacionalne (Kosovo: »Kosovo. / Mit i legenda. / Vožd / mog nacionalnog / pesničkog bića«) ali, po drugi strani, v sproščeno družbeno ironične (Birokracija: »Niste registrirali / usode«) ali metaliterarne (Interpretacije: »Postmoderna / u zaokretu / adekvatna je / smislu reći / arbitraž«, Ignjatović 2001).

Pri vseh treh pesnikih so zapuščene domovine idealizirane mentalne konstrukcije, intenzivno nostalgичno so naklonjeni primarnim domovinom in v njihovih književnih delih ni velike pozornosti do slovenske resničnosti, do slovenske tematske, socialne in miselne plati (še posebej pri Dimkarovskem), zato se s svojimi deli »obračajo le na svojo etnično skupnost, ker so prevzeli poslanstvo ohranjanja in krepitve (...) etnične

identitete v izseljenstvu» (Žitnik 2002a: 120). Pesniki, ki se močno identificirajo z izvorno kulturo in jo ohranjajo, kar pri nekaterih preide celo v kult doma, domovine in domoljubja, se težko integrirajo v novo kulturo. To bo še posebej očitno pri raziskavi nekaterih drugih priseljenjskih avtorjev, ki objavljajo predvsem v reviji *Paralele*.

1.2. Proza priseljencev

Najizrazitejša prozna besedila sodobnih priseljenjskih pisateljev v Sloveniji pripadajo Josipu Ostiju, Jordanu Stavrovu, Stanislavi Chrobákovi Repar, Erici Johnson Debeljak in deloma Vladimirju Vekiću. Raziskava proznega dela Josipa Ostija bo sledila ob drugi priložnosti, tu bom obravnavala roman *Povratnik* Jordana Stavrova (rojenedga v Srbiji), ki je bil objavljen v srbščini, zbirko kratkih zgodb *Angelske utopije* Stanislave Chrobákové Repar (Slovaška) v prevodu v slovenski jezik, zbirko kratkih zgodb *Kaj bi ti govoril, Ivan!* Vladimirja Vekića (Hrvaška) deloma v hrvaškem jeziku, deloma v prevodu v slovenski jezik, in kratko zgodbo *Black Widow*, edino do zdaj objavljeno kratko zgodbo Eric Johnson Debeljak (ZDA), v angleškem jeziku.

Med njimi obstajajo tematske in estetske razlike in podobnosti. Tematiko življenja »majhnega človeka«, ujetega v strukture jugoslovanskega socializma, pri Vladimirju Vekiću, tematiko doma pri Jordanu Stavrovu, tematiko bombaške samomorilke pri Erici Johnson Debeljak in tematiko ženske izkušnje in jezika pri Stanislavi Chrobákovi Repar povezuje motiv identitete podobne, ki jo vsak avtor/avtorica avtentično ponuja v svojem delu.

V spremni besedi h knjigi Vladimirja Vekića *Kaj bi ti govoril, Ivan!* Marjan Pungartnik pravi: »Literarno gledano gre za neizumetničena, elementarna besedila« (Pungartnik 2001: 141). Kratke zgodbe Vladimirja Vekića precej avtentično opisujejo pretekli »jugoslovanski« čas in njegovo mentaliteto iznajdljivosti, podkupljivosti, majhnih radosti, revščine in bogastva itd. Skoraj vse vsebujejo dramsko strukturo (ekspozicija, zaplet, razplet, peripetije), ki vnaša napetost v pripovedovanje, menim pa, da prav zato Vekić spada bolj k oralni kot k pisni naraciji.

Psihološki roman *Povratnik* Jordana Stavrova se, četudi je napisan v nevtralni tretji osebi, ziblje med memoarsko in biografsko prozo v političnem kontekstu leta 1999 ob NATO-vev napadu na Jugoslavijo. Kot bomo videli, se tudi drama *Gde ti živiš?* Ane Lasić odvija v kontekstu istega zgodovinskega dogodka. Glavni junak Stavrovega romana, profesor Angel, je v poznih letih prisiljen iskati nov dom v starem rojstnem kraju. Usoda in drama povratnika, kot dvostranskega izobčenca z identiteto homo duplexa, se odvija od sekundarne do primarne in spet do sekundarne socializacije. »Когда се гради, дали нис всушност «остануваме» или «отсутствуваме» од дома? Дали градиме за да имаме или зада нсмаме Дома, не сакајќи да и се потчиниме на еднa привилегирана, зададена и бесконечна прикованост? Дали градиме зада побегнеме што подалеку од себеси...?« (»Ko se gradi, ali 'ostajamo' doma ali 'smo odsotni' od doma? Ali gradimo, da bi imeli Dom ali da ga ne bi imeli, ne da bi se hoteli

podrediti privilegirani, samoumevni in brezkončni prikovanosti? Ali gradimo, da bi pobegli čim dlje od sebe ...?«) se v svoji razpravi *Negativna utopija doma* sprašuje Elizabeta Šeleva (Šeleva 1997: 192). Glavni junak Angel gradi, da bi pobegnil čim dlje od sebe, ker svojega starega Jaza v novem domu ne more več projicirati. Odšel je kot intelektualec z ruralnim poreklom, vrnil se je kot kvazikmet z urbanim življenjem. Roman Stavrova ni parabola o vrnitvi blodnega sina, ne daje idealiziranih pogledov na domovino (Šprager 2002: 236) in na dom, povratnika k spominu na otroštvo in mladost in k spreminjanju spomina v novo priložnost za življenje oziroma bivanje ne vleče fiksacija na predemigrantski, ojdipski čas, ampak eksistencialna stiska njegove družine. Zato je tragičen konec človeške drame neizbežen. Jezik romana je precej rudimentaren, enostaven, neposrednost pripovedovanja pa obrne ugotovitev, da »prva oseba vedno skriva ... skrivnostno tretjo osebo« (Marcus 1992: 37), v mojo ugotovitev ob romanu: tretja oseba skriva odkrito prvo osebo.

Kratka proza Stanislave Chrobákové Repar, ki je v slovenskem jeziku izšla pod naslovom *Angelske utopije*, »predstavlja občečloveške, pa tudi izročilno feministične teme na samo deloma preoranem srednjeevropskem – post-socialističnem in patriarhalnem – polju«, kot pravi v spremni besedi Libora Oates - Indruchova. V kratkih zgodbah Chrobákové Repar se srečujeta biološki in družbeni spol, ki se včasih med seboj ironizirata in si nasprotujeta, včasih pa se strinjata. »Če je spolna identiteta zgolj učinek spora med diskurzivnimi praksami, potem je zgodovinsko specifičen produkt, ki pridobi obrise šele znotraj vladajočega režima razpoznavnosti« (Biti 2000: 14). Znotraj proznega sistema Chrobákové sta moški in ženski svet idejno popolnoma različna diskurza. Odnos med njima je najbolj orisan v kratki zgodbi *Nekaj drsečih obratov*, intertekstualno povezani z Jonatanom Livingstonom Galebom, le da je pri Chrobáková Jonatan prototip moškega, ideja idealizma in arhetip svobode, Livingstonka pa prototip ženske, ideja pragmatizma in arhetip suženjstva (tudi sami sebi). Intertekst kot značilen postmodernističen element je navzoč tudi v zgodbi *Katalog v obliki pisem Sylvie Plath*, »duhovne sestre« avtorice. Poigravanje v jeziku, diskurzivni preobrati ter potencirana metaforičnost in simboličnost posameznih besed ali stavkov določajo Chrobáková kot »pesniško prozaistko«, ki je občutljivejša na zvok kot na vsebino besed. Feministična proza Chrobákové odpira vprašanja o identiteti enako kakor sama književnost priseljencev odpira vprašanje o svoji identiteti. Tako ženska kot tudi priseljska pisava predstavljata zapleteno kategorijo literarnega artefakta, ki vedno znova potrebuje priznanja, ker je »identiteta namreč odvisna od priznanj in prepoznanj« (Južnič 1993: 107).

O ženski pisavi s stališča ginokritike lahko govorimo tudi v zvezi z edino dostopno kratko zgodbo Erice Johnson Debeljak *Black Widow*. Zgodba govori o bombaški samomorilki, islamski teroristki, ki se ne maščuje za ubita otroka iz lastne pobude, ampak kot žrtev kolektivnega subjekta, »што традиционално ги супсумира во себе критериумите и каноните на машкото начело, како универзални параметри на личноста« (»ki tradicionalno v sebi subsumira kriterije in kanone moškega načela kot univerzalnega parametra oseb«) (Šeleva 1997: 253). Žrtvena pozicija ženske se

doživlja kot naravna distinkcija ženske identitete (Šeleva 1997: 253), zato črna vdova v zgodbi fatalistično nosi bombo okrog pasu, vse dokler se ne prepozna v ogledalu druge ženske, pripovedovalke, oziroma ne spozna svoje identitete. Takrat se pri njej zgodi kulturni preobrat identitete, osvobodi se svoje usode žrtve, pripovedovalko pa obremeni s svojim fizičnim in duhovnim bremenom. Ženski subjekt v zgodbi Johnson Debeljakove gre skozi iniciacijo telesa (trajnost, narava, biologija) vse do duha (spremenljivost, zgodovina in kultura) (Biti 2000: 15). Kratka zgodba Debeljakove, napisana v prvi, avtobiografski, in tretji, biografski osebi, ki vedno vsebujeta tako introspekcijo kot tudi poglobljenost v drugo, v drugačnost, v tujstvo, je sodobno napisano literarno delo, ki se ujema z avtoričinimi esejističnimi besedili, o katerih bom govorila v delu o priseljski esejistiki.

1.3. Dramatika priseljencev

Ana Lasić (1972, Srbija) je edina priseljska avtorica, ki se uveljavlja v slovenski kulturi s svojo dramsko produkcijo. Temu je pripomogel uspeh slovenskega celovečernega filma Ruševine, za katerega sta scenarij napisala skupaj z režiserjem filma Janezom Burgerjem. Ana Lasić piše v srbsčini, njeni najpomembnejši drami sta *Gde ti živiš?* in *Za sada nigde*, ki bo uprizorjena v Mali drami decembra letos. Prvo je prinesla s seboj iz Srbije, drugo je napisala v Sloveniji.

Drama *Gde ti živiš?* (Kje ti živiš?, 1999) govori o »izgubljeni generaciji« v brezperspektivni Jugoslaviji pod Miloševićevim režimom in pred NATO-vimi napadi, ki so zaznamovali generacijo »seksa, droge in obupa« na eni strani, in generacijo njenih staršev na drugi. Otroci in starši v drami Ane Lasić stojijo na različnih straneh, starši so metafora za politični sistem, ker tako kot ta tudi sami uničujejo svoje otroke. Vprašanje, ki ga drama postavlja v središče svoje postmodernistične pozornosti, *Gde ti živiš?*, je eksistencialno, ironično in globlje, ne le informativno. Z ene strani je retorično, ker potrjuje resničnost, ki jo vseh deset likov živi in premišljuje in iz katere ne morejo zbežati niti s čustvenimi, telesnimi ali sintetičnimi dopingi, s tem pa potrjuje tudi samoumevnost identitete vseh posameznikov in njihovo skupinsko identiteto. Hkrati destrukurira posamezne identitete in s tem tudi kolektivno identiteto, saj vsi možni odgovori na vprašanje *Gde ti živiš?* ozaveščajo potisnjeno osebnost posameznika zaradi kolektivnega utopičnega slepila pred resničnim svetom. Hrepenenje po drugačnem svetu, po Drugje, po odhodu v tujino, ki se rodi pri likih mlajše generacije, destrukurira njihovo teritorialno identiteto (Južnič 1993: 146), pride do depersonalizacije prostora, v katerem živijo, in želje po novem, neznanem. Vprašanje *Gde ti živiš?* je vedno znova kontrapunkt želji po novem, boljšem in neznanem, zaradi tega želja postane sen, v drami pa je edini objekt, ki obstaja, postelja, ki se prilagaja potrebam vsakega posebej. Sanje v drami Ane Lasić postanejo notranji eksil, v katerem liki živijo in obstajajo edino v odnosu z Bogom: »Isidora: Andrej, ja verujem u Boga.« (Lasić 1999: 7) »Otac (Isidorin): Verovali smo onima koji u Boga ne veruju« (Lasić

1999: 32). Za občutenje lastne identitete, izgubljene v politično-socialnem kontekstu Miloševićeve Jugoslavije, liki iz drame *Gde ti živiš?* potrebujejo Boga oziroma (duhovnega) tujca (Razpotnik 2002: 30).

Druga drama Ane Lasić *Za sada nigde (Za zdaj nikjer)* (2003–2005) je po svoje nadaljevanje drame *Gde ti živiš?* V *Za sada nigde* je predstavnica »izgubljene generacije« resnično odšla, zapustila svojo domovino in prišla živeti v drug svet. Če je v prvi drami avtorica vztrajala na srbski resničnosti in na lociranju prostora in časa, se v tej hronotop dogodkov odvija v medprostoru in medčasu, kot v sanjah. Avtorica svoje besedilo imenuje *dreamplay*. Liki nimajo nacionalne identitete. Glavna junakinja, 28-letna Sara, kot tipična predstavnica sodobnih preselitev ponazarja feminizacijo migracij (Pajnik, Tušek, Gregorčič 2001: 29): »Znam samo, da nikad više neću imati dom. (...) Treba mi novi identitet. (...) Preselila sam se, po mom mišljenju prekasno.« Identifikacijsko sidrišče v določenem prostoru (Južnič 1993: 147) se za glavno junakinjo s prestopom meja spremeni v margino, sama pa postane marginalka, izobčenka: »Split: Sari često govorim da nema centar... Plašim se da u ovom periodu života uopšte ne zna ko je.« V drami Ane Lasić ne pride do resocializacije likov, liki so tujci v sebi in v medsebojnem odnosu, živijo med sanjami in resničnostjo ali »za zdaj nikjer«.

Obe drami sta napisani z minimalističnimi dialogi ali monologi, brez nepotrebnih jezikovnih okrasov, idejno pa liki govorijo drug mimo drugega, odtujenost od sebe in od drugih ma je središče oziroma občutek tako lastne kot tudi skupinske identitete, »izgubljena« ni le generacija rojenih po letu 1970, ampak je izgubljen občutek pripadnosti. Likom ostajata le dve možnosti: ali se upreti primarni socializaciji, v kateri so usvojili lastne vzorce, in se resocializirati ali se še naprej identificirati s tujci, kar so postali v svoji notranjosti. Na gnoseološkem, ontološkem in eksistencialnem področju drami Ane Lasić prikazujeta resničnost oseb, ki svoje identitete ne jemljejo samoumevno, ampak vedno z določeno mejo tujosti, ki je »dejansko v vsaki, tudi dokaj popolni integraciji« (Južnič 1993: 173).

4.4. Esezjstika priseljencev

V slovenski literarni javnosti so bili in so najodmevnejši od vseh esejističnih del priseljencev eseji Erice Johnson Debeljak, priseljenke iz ZDA, ki je postala avtorica ob prostovoljnem izgnanstvu oziroma ob krizi identitete – priseljenka in komentarka svojega položaja hkrati, vsako izgnanstvo pa je »nemirna aktivnost testiranja vrijednosti i uspoređivanja svjetova« (Ugrešić 2001: 114). Njena besedila, napisana v angleščini in prevedena v slovenščino, so bila prvič objavljena v prevodu, nekatera pa le v prevodu (razen v slovenskem tudi v makedonskem, srbskem in hrvaškem). Zbirka esejev *Tujka v hiši domačinov* se vpisuje v poetiko, ki obravnava fenomen ekspatriacije oziroma migracije in je danes vse pomembnejši del mednarodne literarne in metaliterarne problematike. Diskurzivizacija identitete kot glavna os avtoričine pisave jo umešča v vrsto mednarodnih avtorjev, ki jim je blizu e/immigrantska tematika

(Dubravka Ugrešić, Slavenka Drakulić, Amin Maalouf, Herta Muller, Edward Said, Cvetan Todorov, Sorin Aleksandrescu, poleg Kundere, Brodskega, Milosza itd.). V njenih refleksi-jah niso navzoči patološki pojavi prilagajanja na novo okolje, kulturni šok, ksenofobija, konflikti, nasprotovanja, negativni predsodki in stereotipi (Lukšič - Hacin 1999: 146), prej bi rekla, da jih sama vidi okrog sebe v slovenski družbi in jih poskuša razumeti in locirati v slovenski miselnosti, ne da bi jih pri tem ideološko in etično obsojala.

Dom, tu jina, jezik, osebna identiteta, identiteta otrok so avtobiografsko obarvane teme, ki v esejih Erice Johnson Debeljak ponujajo vprašanja in odgovore, premišljevanja in definicije: o meji – »Korak čez čarobno mejo, in že sem izseljenka, pregnanka, nomadka, selivka« (75), o praktični akulturaciji – »Učim se govoriti in si pridobivam novo identiteto« (89), o podvojenosti migranta – »Slovenska stališča branim pred Američani in ameriška pred Slovenci« (130) ali o dvokulturni identiteti – »Tok kulture, ki sem jo posvojila, me obliva z ene strani, tok tiste, ki se je spominjam in ki se nikoli ne izsuši, vztrajno nadaljuje svojo pot po drugi.« (139); »Pretekla in sedanja stvarnost, (...) to je prisposoba kontrapunktnega bivanja v izgnanstvu, ki živi v meni« (139). Zaveda se vsch plati »prostovoljnega izgnanstva«, tudi odtujitve, značilne za dvojezične in večjezične ljudi (»Navsezadnje se boš mogoče znašel razdeljen med dva jezika in kulturi, ne popolnoma zvest ne eni ne drugi, ne čisto doma ne v eni ne v drugi«, 94), ali potrebe identitete po potrditvi (»najbolj vsakdanja od vsch identitet potrebuje potrditev in odobritev še od drugod«), ker je »identiteta odvisna od priznanj in prepoznanj, ki jih je posameznik deležen v očeh drugih« (Južnič 1993: 107). V svojem eseju Koža sveta govori o tem, da je svoje bivanje in identiteto do preselitve jemala samoumevno: »Moja opažanja usredsređena su na osnovne sestavne delove identitete – jezik, etničku pripadnost, državljanstvo – ono što večina roditelja uzima zdravo za gotovo. Taj neprestani nadzor postao je opsesija. Merim stupnjeve identiteta svoje dece kao što bi im neki hipohondrični roditelj merio promjenu telesne temperature« (Johnson Debeljak 2004b: 270). V svoji drugi knjigi Srečko Kosovel: pesnik in jaz Johnson Debeljakova z isto medkulturno zavestjo, s katero premišljuje o identiteti, bere in obravnava Kosovela v medkulturnem položaju. Knjiga je rezultat nenehnega avtoričinega prizadevanja za razumevanje lastne in tuje kulture v stiku in za zavedanje svojega medkulturnega položaja (Grosman 2004: 34). V kolumnističnih besedilih Johnson Debeljakove (npr. o 11. septembru 2001) njene individualne izjave nemudoma postanejo kolektivne kot značilnost manjšinske književnosti (Deleuze, Guattari 1995: 25), s tem pa tudi politične in dovzete za komentarje in pozitivne/negativne kritike slovenskega bralstva. Aktivna in (samo)kritična esejistika Johnson Debeljakove ponuja slovenski resničnosti ogledalo in filter, njena ameriško-slovenska besedila pa zagotovo pripadajo dvonacionalni književnosti.

2. POLOŽAJ KNJIŽEVNOSTI PRISELJENCEV V SLOVENSKE KULTURI

Dela elitnih oziroma uveljavljenih priseljskih pisateljev v Sloveniji, napisana v izvirniku, so namenjena bralstvu v matičnih državah pisateljev ali, v primeru Vekića, Dimkarovskega in Ignjatovića, etnični skupnosti v Sloveniji, prevodi v slovenščino (ali izvirna dela v slovenščini) pa predvsem ali le slovenskemu bralstvu. Dela pisateljev, ki jih obravnavam, so namenjena slovenskemu bralstvu ali pa ne, odvisno od bralnih pričakovanj v ciljni literaturi, vendar pisatelji večinoma delujejo ločeno od svojih etničnih skupnosti v Sloveniji. Obravnavani uveljavljeni priseljski pisatelji (»uveljavitev posameznega priseljskega avtorja v novi domovini je pogosto manj odvisna od literarne vrednosti njegovih del kot od njegove individualne podjetnosti«, Žitnik 2002a: 129) so odlični poznavalci literarnih in teoretičnih tokov, vsi prevajajo slovenska književna dela v svoje matere jezike, vsi delujejo v medkulturnem prostoru svojih dveh domovin, njihova identiteta pisateljev je nedvomno dvonacionalna, a do sedaj je bila kot taka priznana edino Ostijeva dvojezična literarna pisava. Slovenska nacionalna literatura odkrito in prikrito pritiska na izbor literarnega jezika priseljskih avtorjev oziroma na jezikovno asimilacijo ali popolno izločenost priseljskih pisateljev, kajti jezik je najpomembnejša ideološka meja in konstanta, ki odloča, ali je nekdo »slovenski« ali tuj avtor, od tega pa so odvisne praktične in teoretične beneficije avtorjev in njihova literarna integracija. »Slovenski nacionalni kulturni program navaja slovenski jezik kot bistveni element kulturne identitete in temelj nacionalne identitete« (Žitnik 2002b: 176), jezikovna diferenciacija priseljskih pisateljev pa je glavna ovira njihovega integriranja v slovensko kulturo, ki je v tranzitnem obdobju oblikovanja medkulturne zavesti. Tako v statutu DSP-ja piše: »Član društva lahko postane vsak slovenski pisatelj, pesnik, prozaist, dramatik, esejist, ki piše v slovenščini.« (www.drustvo-dsp.si) V Javnem razpisu DSP-ja za štipendije iz naslova knjižničnega nadomestila pa: »Upravičenci morajo imeti stalno prebivališče v Republiki Sloveniji ali ustvarjati v slovenščini.« Ministrstvo za kulturo v svojih razpisih za izbor kulturnih projektov na področjih umetnosti in knjig ter izbor predlogov za bivanje slovenskih ustvarjalcev v stanovanju v Berlinu ali v ateljeju v New Yorku navede pogoj, da imajo kandidati stalno prebivališče v Sloveniji. (www.gov.si/mk)

Menim, da je treba vztrajati na spremembi pogoja jezika za pripadnost k določenemu literarnemu polisistemu, kar bo sprostilo meje nacionalne književnosti pa tudi njene definicije in označbe. Ko se bo DSP preimenovalo v Društvo pisateljev Slovenije in ko bodo antologije naslovljene kot antologije poezije v Sloveniji in ne Antologije slovenske poezije (mimogrede bi omenila, da je v sodobne antologije slovenske poezije do zdaj vključen le Josip Osti, ki od leta 1995 poezijo piše le v slovenščini) oziroma ko se bo slovenska nacionalna literatura prestrukturirala v literaturo, ki se piše v Sloveniji, med eno- in dvojezičnimi avtorji ne bo več kulturnega prepada, pretok literarnih del, informacij, vrednotenj in bralnih pričakovanj bo svobodno krožil in bogatil slovenski literarni prostor in čas. Revija za vprašanja kulture pripadnikov

drugih narodov, ki živijo v Sloveniji, *Paralele*, predstavlja enojezične in dvojezične priseljske pisatelje v širši slovenski javnosti, hkrati pa jih, paradoksalno, zavira na poti k širšemu uveljavljanju v slovenski literarni kanon: priseljski pisatelji (razen elitnih) pogosto objavljajo le v *Paralelah*, v slovenskem kulturnem prostoru pa so osrednji literarni časopisi *Dialogi*, *Sodobnost*, *Literatura*, *Nova revija*, *Apokalipsa*, *Primorska srečanja*, *Poetikon*. Na moja anketna vprašanja, naslovljena na uredništva omenjenih revij, koliko so književna dela priseljskih avtorjev navzoča na straneh vaših publikacij (v katerih rubrikah jih objavljate, če jih, in ali jih ločujete od tujih avtorjev, ki ne živijo v Sloveniji, ali ne), kaj je za vas odločilno pri izbiri književnih del priseljskih avtorjev, če jih pošljejo na vaša uredništva (ali je to izvor avtorja oziroma izvirni jezik, v katerem je delo napisano, kakovost izvirnika in prevoda, kvantiteta idr.) in ali mislite, da je treba razširiti meje slovenske nacionalne književnosti in vanjo integrirati tudi književna dela priseljskih avtorjev, ki ne pišejo v slovenščini, je prišel le odgovor *Literature*:

»1. Književna dela priseljenih avtorjev objavljamo občasno, za to nimamo predvidene posebne rubrike. Priseljeni avtorji tako gostujejo v naših rednih rubrikah kot so Uvodnik, Kritika, Refleksija. Pri objavah proznih in pesniških tekstov pa nastane problem, ker sta rubriki Poezija in Proza namenjeni izključno objavam izvirne produkcije ki nastaja v slovenskem jeziku (in ne prevodom), zato se priseljeni avtorji (razen redkih izjem, ki sčasoma začnejo pisati v »priselitvenem«, torej v tem primeru slovenskem jeziku, kot npr. Josip Osti in potem objavljajo kot avtorji, ki pišejo v slovenščini) po uredniških kriterijih ne glede na kakovost in ne glede na dejstvo, da bivajo v matični državi izdajatelj revije ne uvrščajo v omenjeni rubriki. To gotovo predstavlja določen (ekonomski oziroma socialni) problem za te avtorje, saj je uredniška praksa, da se jih obravnava enako kot »tuje avtorje«, in lahko objavijo v prevodnih rubrikah, ki so temu namenjene (Druge celine, Zadnja izmena), praviloma so sicer objavljeni obsežnejše, ampak le enkrat. 2. Pri izbiri njihovih del je (izvzemši že omenjeni problem vnaprejšnjih uredniških konceptov, oz. okusov posameznih urednikov) relevantna le kakovost. 3. V zvezi z uvrščanjem del priseljskih avtorjev, napisanih v neslovenskem jeziku, v slovenski literarni kanon pa se zadeva nekoliko zaplete, saj književnost vsaj v tolikšni meri, nemara pa še precej bolj (in odločilneje) kot prostor določata ravno jezik in v njem napisana literarna tradicija.«

Resnična literarna integracija, pretok sodobnih literarnih pisav, tako domačih kot tujih, in literarna politika, ki v sebi združuje moč, privilegije in status, se odvijajo na straneh omenjenih revij, revija *Paralele* pa ostaja zunaj ključnih literarnih dogodkov večinske slovenske in mednarodne literature. »Moramo upoštevati, kje ljudje govorijo, znotraj ali zunaj privilegiranega prostora, in ali ta prostor zagotavlja, da se različne skupine medsebojno poslušajo« (Lukšič - Hacin 1999: 107). Primerjava *Paralelel*

osrednje literarne revije kaže, da se skupine (avtorji in bralci) v *Paralelah* in skupine (avtorji in bralci) v drugih literarnih revijah medsebojno ne poslušajo, ne berejo in ne delujejo v istem literarnem kontekstu, kar velja tudi za odnos Sosed tvojega brega/osrednji slovenski mednarodni festivali. Četudi je namen *Paralel* in festivala Sosed tvojega brega spodbujati medkulturnost, je dejstvo, da so Slovenci do njiju le strpnji, brez medkulturne zavesti, ki je nujna, da takšne dejavnosti ne bi padle v parakulturnost ali zgolj predstavljale tolerančni prag neke kulture.

Menim, da bi bilo za priseljsko literaturo najbolj, če bi *Paralele* ostale literarni medij za izvorna dela, omenjene literarne revije pa bi podpirale in objavljale prevode književnosti priseljencev v slovenščino. Festival Sosed tvojega brega ima podobno vlogo v promoviranju književnosti priseljencev. Na osrednjih mednarodnih literarnih festivalih, kot so Vilenica, Medana, Živa književnost, Trnovski terceti, se med udeleženci najdejo le elitni priseljski avtorji, ki na njih predstavljajo svoje matične države in literature (Josip Osti je dobil nagrado Vilenice kot bosanski pisatelj). »(...) bodo »priseljske« dežele zares absorbirale vse svoje priseljske kulture v svojo skupno kulturo šele tedaj, ko jim bodo omogočile ne le enakopraven razvoj v materinščini, temveč jih bodo z vrednotenjem in prevajanjem v mnogo večjem obsegu kot doslej sprejele tudi v svoje večinske jezike« (Žitnik 2002a: 131). Šele takrat vsaj polovica priseljskih avtorjev, ki izpolnjuje estetska literarna pričakovanja bralstva oziroma se vklaplja v literarno socializacijo slovenskih bralcev, ne bo več bogatila le avtentične etnične kulture, ampak tudi skupno, in šele takrat bodo njihova literarna dela dvonacionalna ali, še boljše, nadnacionalna.

Literarna zgodovina je navsezadnje družbeno-politična institucija in vodi (ali ne) kulturno politiko integracije, od katere je odvisno, ali bodo priseljski pisatelji izolirani, getoizirani ali integrirani v njene strukture. Do takrat bodo, paradoksalno toda resnično, v slovenskih prevodih lažje objavljali tuji avtorji, ki nimajo nobenih stikov s Slovenijo, kot pa »tujji-domači« avtorji, ki pišejo v tujih jezikih in se zaradi neprevajanja in neinterpretacij njihovih del »velikokrat znajdejo nekje vmes, v vmesnem prostoru med kulturama in pravzaprav ne pripadajo ne eni ne drugi« (Mugerli 2005: 190). Prav pisatelji večinske literature, prevajalci, uredniki literarnih revij, založb, učbenikov in enciklopedij, organizatorji literarnih dogodkov, podeljevalci literarnih nagrad in drugi kulturni delavci na področju literature in oblikovalci literarnega polisistema bi morali biti najbolj odprti do večkulturnosti svoje države, v tem kontekstu pripomoči h kanonizaciji književnosti priseljencev in tako rešiti pred pozabo cel literarni makrosvet, saj branje književnosti priseljencev v medkulturnem položaju omogoča širjenje vseh obzorij (Grosman 2004: 190). V tem bi tudi mediji (TV, radio, spletne strani, literarne revije itd.), v katerih kronično manjkajo priseljski avtorji, pripomogli k medkulturnemu dialogu. Moje mnenje je, da od asimilacije književnosti priseljencev slovenska kultura ne bo imela nobene koristi, od njene avtentičnosti, jezikovne heterogenosti in njenih literarnih in kulturnih vrednot pa veliko.

SKLEP

V primerjavi s položajem še najmanj stodesetih drugih priseljenjskih avtorjev, ki živijo in ustvarjajo v Sloveniji, je položaj obravnavanih enajstih priseljenjskih avtorjev položaj t. i. elite: več kot 70 % jih objavlja v osrednjih literarnih medijih, udeležuje se osrednjih literarnih dogodkov in sodeluje pri osrednjih literarnih projektih (branja, debate, prevajalske delavnice, založniški programi, Josip Osti tudi v antologijah slovenske poezije v Sloveniji in po svetu). Položaj ne-elite, ki je predmet nadaljnje raziskave Literarne podobe priseljencev v Sloveniji, je položaj ne-obstojećih oziroma anonimnih in potisnjenih enojezičnih in dvojezičnih ustvarjalcev na margini slovenske kulture. Kot smo videli, književnost uveljavljenih priseljencev povezuje poetološko in eksistencialno vprašanje identitete v njihovih književnih delih, saj se kot izobraženi, že uveljavljeni in radovedni ustvarjalci, ki so zapustili svojo domovino in se preselili v novo oziroma prestopili meje jezika, identitete, sestva in drugačnosti, nenehno sprašujejo, neposredno ali prek svojih literarnih likov, o njihovem pomenu in strukturah. Vsak nudi svoj odgovor na ta vprašanja, za vse pa je značilna odprtost k akulturaciji in integraciji, podvojitve kulturne identitete, medkulturna zavest in up v večkulturnost kot aktivno sobivanje/medsebojno spreminjanje in bogatenje različnih kultur. Slovenski kulturni prostor je odprl vrata književnosti elitnih priseljencev (nekaterim odškrnil), jo je pa dvakrat zaklenil za marginalizirane in do zdaj kanoniziral le enega priseljenjskega avtorja (pogoj je bila jezikovna deterritorializacija). Mesto književnosti priseljencev v slovenski kulturni zavesti je komaj opazno v celotnem kulturnem sistemu Slovenije in potrebuje radikalne spremembe s strani slovenskih literarnih institucij in medijev. Jeziki, v katerih pišejo priseljenjski pisatelji, morajo demokratično ostati njihova »hiša bitja«, prevajanje njihovih del pa demokratična pravica do njihovega mesta v korpusu skupne literature. Zgodovinska naloga slovenske nacionalne književnosti je brati, afirmirati in integrirati književnost priseljencev v skupno literaturo, ki ne bo več »slovenska za Slovence«, temveč literatura večkulturne Slovenije za vse, ki živijo v Sloveniji.

LEPOSLOVJE

- Bekrić, Ismet (1989). *Očevo breme*. Banjaluka: Glas.
- Bekrić, Ismet (1990). *Izabrane pjesme*. Sarajevo: Veselin Masleša Svjetlost.
- Bekrić, Ismet (1994). *Otac s kišobranom*. Wuppertal: Bosanska riječ.
- Bekrić, Ismet (2000). *Cipele starijeg brata/Čevlji starejšega brata*. Ljubljana: Društvo bosansko-hercegovskega in slovenskega prijateljstva, edicija Ljiljan.
- Chrobáková, Repar, Stanislava (2003a). Pesmi, *Apokalipsa*, 60/61/62, str. 14–16. Prevod: Primož Repar.
- Chrobáková, Repar, Stanislava (2003b). *Angelske utopije*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa, prevod Špela Sramel.
- Chrobáková, Repar, Stanislava (2005). Pesmi, *Apokalipsa*, 87/88/89, str. 8–12.

- Dimkaroski, Ljuben (1994). *Makedonium*. Ljubljana: samozaložba. Prevod: Nada Carevska.
- Dimkaroski, Ljuben (2000). *Čekor poblisku*. Ljubljana: Sojuz na makedonskite kulturni društva vo Slovenija in MKD Makedonija.
- Ignjatović, Nebojša (2001). *Tragovi vremena/Sledi časa*. Kočevje: samozaložba.
- Ignjatović, Nebojša (2003). *Pesme, Beseda, časopis za kulturu*, 3. Ljubljana: Društvo srpska zajednica.
- Johnson Debeljak, Erica (1999). *Tujka v hiši domačinov*. Maribor: Založba Obzorja. Prevod: Jana Cedilnik.
- Johnson Debeljak, Erica (2004a). *Srečko Kosovel: pesnik in jaz*. Ljubljana: Študentska založba. Prevod: Jana Cedilnik.
- Johnson Debeljak, Erica (2004b). *Koža sveta. Sarajevske sveske*, 5. Prevod: Nevena Ršumović.
- Johnson Debeljak, Erica (2005). *Black Widow, Blesok*, 41. Skopje: Blesok.
- Lasić, Ana (1999). *Gde ti živiš?* (dramsko besedilo, uprizorjeno), osebni arhiv.
- Lasić, Ana (2005). *Za sada nigde* (dramsko besedilo, neuprizorjeno), osebni arhiv.
- Osti, Josip (1971). *Snokradica*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Osti, Josip (1974). *Salto mortale*. Sarajevo: Svjetlost.
- Osti, Josip (1976). *Tetovirani violinista*. Sarajevo: Svjetlost.
- Osti, Josip (1978). *Grom iz vedra neba*. Sarajevo: Svjetlost.
- Osti, Josip (1989). *Zmijski pastir*. Beograd: BIGZ.
- Osti, Josip (1990). *Barbara i barbar*. Beograd: Prosveta.
- Osti, Josip (1991). *Plamen, žar, pepeo i obratno*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Osti, Josip (1993). *Sarajevska knjiga mrtvih*. Ljubljana: Državna založba. Prevod: Jure Potokar.
- Osti, Josip (1995). *Salomonov pečat*. Ljubljana: Mihelač. Prevod: Jure Potokar.
- Ristović, Ana (2000). *Meridiani*. Ljubljana: Študentska založba. Prevod: Aleš Čar.
- Ristović, Ana (2003). *Život na razglednici*. Beograd: Plato.
- Stavrov, Jordan (2004). *Povratnik*. Ljubljana: Kulturno društvo Mihajlo Pupin.
- Vekić, Vladimir (2001). *Kaj bi ti govoril, Ivan!* Maribor: Mariborska literarna družba. Prevod: Marjan Pungartnik.
- Vučkovac, Rade (2002a). *Kameni prsti/Kamniti prsti*. Šentjur: Literarno društvo Šentjur.
- Vučkovac, Rade (2002b). *Pesme, Beseda, časopis za kulturu*, 2. Ljubljana: Društvo srpska zajednica.

LITERATURA

- Biti, Vladimir (2000). Identiteta. *Primerjalna književnost*, 1, str. 11–32.
- Dekleva, Bojan; Razpotnik, Špela (2002). »Čefurja« so bili rojeni tu. Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

- Deleuze, Gilles; Guattari, Felix (1995). *Kafka*. Ljubljana: LUD Literatura. Prevod: Vera Trohaj.
- Dović, Marijan (2003). Literarni polisistem in mehanizmi medkulturnih stikov. *Jezik in slovstvo*, XLVII, 6, str. 75–85.
- Fogl, Ivan (1984/85). *Josip Osti. Umiru i zmiye koje su nas ujedale*. Sarajevo: Svjetlost.
- Friedrich, Hugo (1972). *Struktura moderne lirike*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevod: Darko Dolinar.
- Gantar Godina, Irena, ur. (1999). *Intelektualci v diaspori/Intellectuals in Diaspora. Zbornik referatov simpozija 100. obletnice rojstva Louisa Adamiča*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Grosman, Meta (2004). *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Heidegger, Martin (1982). *Mišljenje i pevanje*. Beograd: Nolit. Prevod: Božidar Zec.
- Južnič, Stane (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Lukšič - Hacin, Marina (1999). *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana, Založba ZRC.
- Maalouf, Amin (2002). *U ime identitete*. Zagreb: Prometej. Prevod: Živan Filippi.
- Marcus, Laura (1992). Literatura, identiteta in avtobiografski diskurz. *Primerjalna književnost*, 1, str. 31–41.
- Mežnarić, Silva (1986). »Bosanci«. *A kuda idu Slovenci nedeljom?* Ljubljana: Krt: knjižnica revolucionarne teorije.
- Mugerli, Maruša (2005). Pisanje med kulturama (Dvojezično pesništvo Josipa Ostija). *Zbornik predavanj 41. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 190–193.
- Oates Indruchova, Libora (2003). Spremná beseda v: Stanislava Chrobáková Repar, *Angelske utopije*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
- Osti, Josip (2000). Otroci so večna mladost sveta. V: Ismet Bekrić, *Cipele starijeg brata*. Ljubljana: Društvo bosansko-hercegovaškega in slovenskega prijateljstva, edicija Ljiljan.
- Pajnik, Mojca; Lesjak, Tušek, Petra; Gregorčič, Marta (2001). *Immigrants, who are you?* Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Pungartnik, Marjan (2001). Spremná beseda. V: Vladimir Vekić, *Kaj bi ti govoril, Ivan!* Maribor: Mariborska literarna družba.
- Razpotnik, Špela; Dekleva, Bojan (2002). »Čefurji« so bili rojeni tu. Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Šeleva, Elizabeta (1997). *Književno-teoriski studii*. Skopje: Matica makedonska.
- Škulj, Jola (2001). Multikulturalizem, večjezikovnost in modernost. *Primerjalna književnost*, Posebna številka, Zbornik ob sedemdesetletnici Janka Kosa, str. 263–278.
- Šprager, Venčeslav (2002). Priseljenski pisatelji v Nemčiji: ustvarjalna motivacija. *Dve domovini/Two Homelands*, 16, str. 235–238.

Ugrešič, Dubravka (2001). *Zabranjeno čitanje*. Sarajevo: Geopoetika Omnibus.

www.drustvo-dsp.si

www.gov.si/mk

Žitnik, Janja (2000). Književno delo slovenskih izseljencev. *Slavistična revija*, 2, str. 159–175.

Žitnik, Janja (2002a). Naj še pišem v materinščini? *Zbornik predavanj 38. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 119–132.

Žitnik, Janja (2002b). Literarno povratništvo in meje narodne književnosti. *Dve domovini/Two Homelands*, 15, str. 163–178.

SUMMARY

THE LITERATURE OF THE IMMIGRANTS IN SLOVENIA – ITS CHARACTERISTICS AND ITS POSITION IN SLOVENIAN CULTURE

Lidija Dimkowska

Only a small percentage of 120 immigrant authors living in Slovenia have won recognition in contemporary Slovenian culture, which is to say that their work has been published by major Slovenian literary magazines and publishing houses, they have participated in central literary events and have been active in key Slovenian literary movements. The article offers analysis of thematic and literary-aesthetic characteristics of the literary work written by the so-called elite (Josip Osti, Erica Johnson Debeljak, Ismet Bekrić, Ana Ristovič, Jordan Stavrov, Ana Lasić, Stanislava Chrobáková Repar) and less recognised immigrant authors (Rade Vučkovac, Nebojša Ignjatović, Vladimir Vekić, Ljuben Dimkaroski). The typical feature of their poetry, prose, drama and essays is the question of identity and its structure, which is tackled in their work directly or through literary characters. All of the authors seem to ask themselves questions about being foreign, different, about their intercultural status.

Each author meets literary-aesthetic expectations of Slovenian readership to a different degree, and more or less fits in the literary socialisation of Slovenian readers, least of all those who write predominantly patriotic literature. Josip Osti writes in Slovenian language and is consequently the only one among the analysed authors who has been recognised as the Slovenian author. All of the others – be it recognised or less so – are still faced with the language as the major Slovenian ideological border and constant which determines whether an individual is a Slovenian author or a foreign one. This, however, is what practical and theoretical benefits of the authors and their literary integration are dependant on.

Even though the purpose of the Paralele magazine and the Sosed tvoje brega festival is to promote interculturality, Slovenians have accepted them with nothing but tolerance, showing no intercultural consciousness which is essential if we want to prevent such activi-

ties from falling into paracultural and from merely representing the tolerance threshold of a culture. Therefore those immigrant authors who publish their work only in Paralele and attend no other festival than Sosed tvo jega brega remain outside key literary events in majority Slovenian and international literature.

The status of immigrant literature in Slovenian cultural consciousness is hardly noticeable within the entire cultural system of Slovenia, and is therefore in need of radical changes taking place in Slovenian literary institutions and media, the loosening of the borders of Slovenian national literature, and the integration of immigrant authors in multicultural Slovenia.